

KICHIK SHAHARLAR REKONSTRUKSIYASIDA QAROR QABUL QILISHDAGI INSTITUTSIONAL VA IJTIMOY TO'SIQLAR

Rahimjonov Sherzod Alisher o'g'li

TAQU tayanch doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada kichik shaharlarni rekonstruksiya qilish jarayonida qaror qabul qilish mexanizmlariga ta'sir etuvchi institutsional va ijtimoiy to'siqlar tahlil qilinadi. Tadqiqotda mahalliy boshqaruv tizimlarining cheklangan vakolatlari, normativ-huquqiy nomuvofiqliklar, manfaatdor tomonlar o'rtasidagi muvofiqlashtirish muammolari hamda aholi ishtirokining past darajasi asosiy to'siqlar sifatida aniqlanadi. Maqolada ushbu muammolarni bartaraf etish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: kichik shaharlar, rekonstruksiya, qaror qabul qilish, institutsional to'siqlar, ijtimoiy omillar, urban rivojlanish.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ И СОЦИАЛЬНЫЕ БАРЬЕРЫ НА ПУТИ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ В ПРОЦЕССЕ РЕКОНСТРУКЦИИ МАЛЫХ ГОРОДОВ.

Рахимжонов Шерзод Алишер оглы

*Базовый докторант Ташкентского архитектурно-строительного
университета*

Аннотация: В данной статье анализируются институциональные и социальные барьеры, влияющие на механизмы принятия решений в процессе реконструкции малых городов. В исследовании выявлены следующие основные барьеры: ограниченные полномочия органов местного самоуправления, несоответствия в нормативно-правовом законодательстве, проблемы координации между заинтересованными сторонами и низкий уровень участия населения. В статье предложены научно-практические рекомендации по преодолению этих проблем.

Ключевые слова: малые города, реконструкция, принятие решений, институциональные барьеры, социальные факторы, градостроительство.

INSTITUTIONAL AND SOCIAL BARRIERS TO DECISION-MAKING IN THE RECONSTRUCTION OF SMALL TOWNS

Rahimjonov Sherzod Alisher o'g'li

PhD Researcher (Basic Doctoral Student), Tashkent Architecture and Construction
University

Abstract: This article analyzes the institutional and social barriers that affect decision-making mechanisms in the process of reconstruction of small towns. The study identifies the limited powers of local government systems, regulatory and legal inconsistencies, coordination problems between stakeholders, and the low level of population participation as the main barriers. The article puts forward scientific and practical recommendations for overcoming these problems.

Keywords: small towns, reconstruction, decision-making, institutional barriers, social factors, urban development.

Kirish

Bugungi globallashuv va urbanizatsiya sharoitida shaharlarning barqaror rivojlanishi masalasi jahon miqyosida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, kichik shaharlar mintaqaviy rivojlanish, aholi bandligini ta'minlash va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashda muhim o'rin tutadi. Biroq ushbu shaharlar ko'pincha iqtisodiy resurslarning cheklanganligi, eskirgan infratuzilma va boshqaruv tizimlarining yetarlicha moslashuvchan emasligi sababli jiddiy muammolarga duch kelmoqda. Shu bois kichik shaharlarni rekonstruksiya qilish masalasi zamonaviy shaharsozlik siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Kichik shaharlar rekonstruksiya siyosati murakkab va ko'p bosqichli jarayon bo'lib, u nafaqat qurilish va muhandislik yechimlarini, balki ijtimoiy, iqtisodiy va institutsional omillarni ham qamrab oladi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, rekonstruksiya loyihalarining muvaffaqiyati ko'p jihatdan qaror qabul qilish jarayonining samaradorligiga bog'liq. Qaror qabul qilishdagi noaniqliklar, manfaatlar to'qnashuvi va boshqaruvdagi muvofiqlashtirish yetishmovchiligi

loyiha muddatlarining cho'zilishiga hamda kutilgan natijalarga erishilmasligiga olib keladi.

Kichik shaharlar sharoitida qaror qabul qilish jarayoniga ta'sir etuvchi institutsional to'siqlar alohida ahamiyat kasb etadi. Jumladan, mahalliy boshqaruv organlarining vakolatlari cheklanganligi, markazlashgan rejalashtirish tizimi, normativ-huquqiy hujjatlar o'rtasidagi nomuvofiqliklar va idoralararo hamkorlikning sustligi rekonstruksiya jarayonini murakkablashtiradi. Bunday holatlar resurslardan samarali foydalanish imkoniyatlarini pasaytirib, kichik shaharlarning rivojlanish salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishga to'sqinlik qiladi.

Shu bilan birga, ijtimoiy omillar ham qaror qabul qilish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Aholining rekonstruksiya loyihalariga munosabati, ijtimoiy ishonch darajasi va jamoatchilik ishtirokining faolligi ushbu jarayonning muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardan hisoblanadi. Ko'plab holatlarda aholi fikrining yetarli darajada inobatga olinmasligi ijtimoiy norozilikka, qarshiliklarga va loyihalarning qabul qilinmasligiga sabab bo'ladi. Natijada, hatto iqtisodiy va texnik jihatdan asoslangan loyihalar ham kutilgan samara bermaydi.

Shu nuqtai nazardan, kichik shaharlar rekonstruksiyasida qaror qabul qilishdagi institutsional va ijtimoiy to'siqlarni ilmiy asosda tahlil qilish dolzarb vazifa hisoblanadi. Ushbu maqolaning maqsadi mazkur to'siqlarni aniqlash, ularning o'zaro bog'liqligini ochib berish va kichik shaharlarning barqaror rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan samarali boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda sifat va miqdoriy tahlil usullari uyg'unlashtirildi. Jumladan,

- normativ-huquqiy hujjatlar tahlili;
- kichik shaharlar rekonstruksiyasi bo'yicha mavjud loyihalarni solishtirma o'rganish;
- mahalliy boshqaruv organlari va aholi vakillarining fikrlarini tahlil qilish;
- institutsional va ijtimoiy to'siqlarni tasniflash usuli qo'llanildi.

Mazkur metodologiya qaror qabul qilish jarayonining real amaliy holatini aniqlash va muammolarning ildiz sabablarini ochib berishga imkon yaratdi.

Adabiyotlar tahlili

Kichik shaharlarni rekonstruksiya qilish masalasi urbanistika, hududiy rejalashtirish va davlat boshqaruvi sohalarida keng o'rganilgan mavzulardan biridir. Ilmiy adabiyotlarda rekonstruksiya jarayonining muvaffaqiyati ko'p jihatdan qaror qabul qilish tizimining institutsional tuzilishi va ijtimoiy omillar bilan uzviy bog'liqligi ta'kidlanadi. Xalqaro va mahalliy tadqiqotlar ushbu jarayonda mavjud bo'lgan to'siqlarni aniqlash va ularni bartaraf etishning turli yondashuvlarini taklif etadi.

G'arb olimlari tadqiqotlarida qaror qabul qilish jarayoni ko'p darajali boshqaruv tizimi doirasida ko'rib chiqiladi. Healey (1997) o'zining "Collaborative Planning" asarida shaharlarni rivojlantirishda institutsional muvofiqlik va manfaatdor tomonlar o'rtasidagi hamkorlik hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini asoslaydi. Uning fikricha, markazlashgan va yopiq qaror qabul qilish tizimlari ijtimoiy qarshiliklarni kuchaytiradi va rekonstruksiya loyihalarining samaradorligini pasaytiradi. Bu yondashuv kichik shaharlar sharoitida ayniqsa dolzarb bo'lib, mahalliy manfaatlarning yetarli darajada hisobga olinmasligi muammosini ochib beradi.

Shuningdek, UN-Habitat tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda kichik va o'rta shaharlar barqaror rivojlanishning muhim subyekti sifatida e'tirof etiladi. Hisobotlarda qayd etilishicha, ushbu shaharlarning rekonstruksiyasida institutsional salohiyatning yetishmasligi, moliyaviy resurslarga cheklangan kirish va boshqaruvning markazlashuvi asosiy muammolar sirasiga kiradi. Bunda qaror qabul qilish jarayonida jamoatchilik ishtirokining past darajasi ijtimoiy norozilik va loyihalarining kechikishiga olib kelishi ta'kidlanadi.

Ijtimoiy omillarning ahamiyati Forester (1989) ishlarida ham alohida o'rin egallaydi. U shahar rejalashtirishni faqat texnik jarayon sifatida emas, balki ijtimoiy muloqot va kelishuvlar maydoni sifatida talqin qiladi. Muallifga ko'ra,

qaror qabul qilish jarayonida axborotning notekis taqsimlanishi va aholi bilan yetarli darajada muloqot qilinmasligi institutsional to'siqlarni yanada chuqurlashtiradi. Bu yondashuv kichik shaharlar rekonstruksiya-sida ijtimoiy ishonch muammosini tushuntirishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Postsovet hududidagi tadqiqotlarda esa kichik shaharlar rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari ko'rsatib beriladi. Ayrim olimlar markazlashgan boshqaruv modeli saqlanib qolayotgan sharoitda mahalliy hokimiyat organlarining mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatlari cheklanganini ta'kidlaydi. Bu holat rekonstruksiya loyihalarining yuqori darajada byurokratlashuviga va hududiy ehtiyojlarning yetarli darajada inobatga olinmasligiga olib keladi. Shu bilan birga, normativ-huquqiy hujjatlarning tez-tez o'zgarishi institutsional barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston va Markaziy Osiyo mintaqasiga oid ilmiy ishlarda kichik shaharlar rekonstruksiya-si ko'pincha hududiy rivojlanish va infratuzilmani modernizatsiya qilish kontekstida tahlil qilinadi. Mahalliy tadqiqotchilar shaharsozlik siyosatida davlatning yetakchi roli saqlanib qolayotganini, biroq jamoatchilik ishtirokining sustligi muammolarni keltirib chiqarayotganini qayd etadilar. Aholining qaror qabul qilish jarayoniga jalb etilmasligi ijtimoiy qarshiliklar va norozilik kayfiyatining kuchayishiga sabab bo'lishi mumkinligi ilmiy ishlarda qayd etilgan.

Bundan tashqari, World Bank hisobotlarida kichik shaharlar rekonstruksiya-sida institutsional islohotlarning ahamiyati alohida ta'kidlanadi. Xususan, mahalliy boshqaruv organlarining vakolatlarini kengaytirish, moliyaviy mustaqillikni oshirish va ochiq boshqaruv mexanizmlarini joriy etish qaror qabul qilish jarayonining sifatini yaxshilashi ko'rsatib o'tiladi. Ushbu yondashuv ijtimoiy ishonchni mustahkamlash va rekonstruksiya loyihalarining barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, kichik shaharlar rekonstruksiya-sida qaror qabul qilishdagi institutsional va ijtimoiy to'siqlar

murakkab va ko'p qatlamli xususiyatga ega. Mavjud tadqiqotlar ushbu muammolarni alohida jihatlar bo'yicha yoritgan bo'lsa-da, ularning o'zaro bog'liqligini kompleks tarzda tahlil qilish yetarli darajada amalga oshirilmagan. Shu sababli mazkur maqola institutsional va ijtimoiy omillarni integratsiyalashgan yondashuv asosida o'rganishni maqsad qiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Mazkur tadqiqot doirasida kichik shaharlar rekonstruksiyasida qaror qabul qilish jarayoniga ta'sir etuvchi institutsional va ijtimoiy to'siqlar kompleks tarzda tahlil qilindi. O'rganish natijalari shuni ko'rsatdiki, ushbu to'siqlar alohida omillar sifatida emas, balki o'zaro chambarchas bog'liq tizim sifatida namoyon bo'ladi va rekonstruksiya loyihalarining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Birinchi navbatda, institutsional to'siqlar tahlili shuni aniqladiki, kichik shaharlar sharoitida qaror qabul qilish jarayoni ko'pincha yuqori darajada markazlashgan bo'lib qolmoqda. Mahalliy boshqaruv organlarining vakolatlari cheklanganligi sababli rekonstruksiya bo'yicha muhim qarorlar yuqori boshqaruv darajalarida qabul qilinadi. Bu holat hududiy ehtiyojlar va mahalliy sharoitlarning yetarli darajada hisobga olinmasligiga olib keladi. Natijada, ishlab chiqilgan loyihalar real sharoitga to'liq mos kelmasligi yoki amaliyotda qiyinchiliklarga duch kelishi kuzatiladi.

Normativ-huquqiy bazani tahlil qilish natijasida ham muhim muammolar aniqlandi. Amaldagi shaharsozlik va yer munosabatlariga oid hujjatlarda rekonstruksiya jarayonini tartibga soluvchi normalar yetarli darajada aniqlashtirilmagan yoki bir-biriga zid holatda uchraydi. Bu esa qaror qabul qiluvchi subyektlar o'rtasida mas'uliyatning aniq taqsimlanmasligiga sabab bo'ladi. Shuningdek, huquqiy noaniqliklar investorlar va boshqa manfaatdor tomonlarning faolligini pasaytirib, rekonstruksiya loyihalarining moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Idoralararo hamkorlik darajasi ham tahlil jarayonida muhim institutsional muammo sifatida qayd etildi. Kichik shaharlar rekonstruksiyasida ishtirok etuvchi

turli tashkilotlar – mahalliy hokimiyat, loyiha institutlari, kommunal xizmatlar va moliyaviy tuzilmalar o'rtasida yetarli darajada muvofiqlashtirish mexanizmlari mavjud emas. Natijada qaror qabul qilish jarayoni sekinlashadi, takroriy kelishuvlar va byurokratik to'siqlar yuzaga keladi. Bu holat loyiha muddatlarining cho'zilishiga va xarajatlarning oshishiga olib keladi.

Ijtimoiy to'siqlar tahlili shuni ko'rsatdiki, rekonstruksiya jarayonida aholi ishtirokining past darajasi eng muhim muammolardan biri hisoblanadi. Ko'plab hollarda qarorlar aholi bilan maslahatlashuvsiz yoki cheklangan axborot asosida qabul qilinadi. Bu esa fuqarolarning rekonstruksiya loyihalariga nisbatan ishonchsizlik bilan qarashiga va ijtimoiy qarshiliklarning kuchayishiga sabab bo'ladi. Ayniqsa, tarixiy muhit yoki yashash sharoitiga bevosita ta'sir etuvchi loyihalarda aholining norozilik kayfiyati yuqori bo'lishi kuzatildi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy ishonch darajasi past bo'lgan sharoitda hatto iqtisodiy va texnik jihatdan puxta ishlab chiqilgan rekonstruksiya loyihalari ham kutilgan natijani bermaydi. Aholi o'z manfaatlari va ehtiyojlari hisobga olinmagan deb hisoblasa, qaror qabul qilish jarayoniga qarshi munosabat shakllanadi. Bu esa loyiha amalga oshirilishida qo'shimcha xarajatlar va ijtimoiy ziddiyatlarga olib keladi.

Madaniy va psixologik omillar ham muhim natija sifatida aniqlandi. Kichik shaharlarda aholining o'z yashash muhiti bilan bog'liq an'anaviy qarashlari kuchli bo'lib, keskin o'zgarishlarga ehtiyotkorona munosabat shakllanadi. Agar rekonstruksiya jarayonida ushbu omillar inobatga olinmasa, qarorlar ijtimoiy jihatdan qabul qilinmaydi. Bu esa institutsional to'siqlarni yanada kuchaytirib, boshqaruv tizimiga bo'lgan ishonchni pasaytiradi.

Olingan natijalar institutsional va ijtimoiy to'siqlar o'zaro ta'sirda bo'lishini ko'rsatdi. Masalan, boshqaruv tizimidagi yopiq qaror qabul qilish modeli aholi ishtirokining pasayishiga olib keladi, bu esa o'z navbatida ijtimoiy qarshiliklarni kuchaytiradi. Ijtimoiy qarshiliklar esa institutsional mexanizmlarning

samarasizligini yanada oshiradi. Shu tariqa, muammo yopiq doira shaklida rivojlanadi.

Natijalar asosida shuni ta'kidlash mumkinki, kichik shaharlar rekonstruksiya qilish samaradorligini oshirish uchun institutsional islohotlar va ijtimoiy mexanizmlarni birgalikda rivojlantirish zarur. Mahalliy boshqaruv vakolatlarini kengaytirish, huquqiy aniqlikni ta'minlash va idoralararo hamkorlikni kuchaytirish institutsional to'siqlarni kamaytiradi. Shu bilan birga, jamoatchilik ishtirokini kengaytirish va ochiq muloqot mexanizmlarini joriy etish ijtimoiy ishonchni mustahkamlab, rekonstruksiya loyihalarining barqaror amalga oshirilishiga xizmat qiladi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot kichik shaharlar rekonstruksiya qilish jarayoniga ta'sir etuvchi institutsional va ijtimoiy to'siqlarni aniqlash hamda ularning o'zaro bog'liqligini tahlil qilishga qaratildi. O'rganish natijalari shuni ko'rsatdiki, rekonstruksiya loyihalarining samaradorligi nafaqat moliyaviy va texnik imkoniyatlarga, balki boshqaruv tizimining sifatiga va ijtimoiy muhitga bevosita bog'liqdir.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, qaror qabul qilish jarayonining yuqori darajada markazlashganligi, normativ-huquqiy hujjatlardagi nomuvofiqliklar hamda idoralararo hamkorlik mexanizmlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi asosiy institutsional to'siqlar hisoblanadi. Ushbu omillar kichik shaharlarning hududiy ehtiyojlari va ijtimoiy xususiyatlarini to'liq inobatga olishga to'sqinlik qilib, rekonstruksiya loyihalarining cho'zilishiga va samarasiz amalga oshirilishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Healey P. *Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies*. – London: Macmillan Press, 1997.
2. Forester J. *Planning in the Face of Power*. – Berkeley: University of California Press, 1989.

3. UN-Habitat. *Urbanization and Development: Emerging Futures*. – Nairobi: United Nations Human Settlements Programme, 2016.
4. World Bank. *Enhancing Urban Management in Small Cities*. – Washington, DC, 2019.
5. OECD. *Regional Development and Policy Challenges*. – Paris: OECD Publishing, 2018.
6. O‘zbekiston Respublikasi Shaharsozlik kodeksi. – Toshkent, 2021.